

Beter voorbereid op weerbarstige cliënt

Tot 2005 werden hbo-studenten nauwelijks voorbereid op weerbarstige cliëntgroepen; in 2007 startten vier hogescholen met het studieprogramma 'Werken in gedwongen kader'; nu ligt er een kans om de competenties van de forensisch sociale professionals te verankeren in het major programma. Zo rust je hen goed toe voor hun vak.

Joep Hanrath en Jacqueline Bosker

Jimmy (14) wordt door de politie overgedragen aan de jeugdreclassering; 's ochtends is hij opgepakt in de coffeeshop met een schoolverzuimmaatregel.

Kostia (33), onder toezicht van de verslavingsreclassering, komt voor de tweede maal niet opdagen voor zijn afspraak. Ann (6) staat 's avonds wederom voor een gesloten deur omdat haar ouders onvindbaar zijn; de burenbellen haar voogd.

De drie genoemde voorbeelden hebben één ding gemeen: de cliënten staan onder een vorm van toezicht. Dit toezicht is het gevolg van de risico's die Jimmy en Ann lopen in hun ontwikkeling en van de risico's die het gedrag van Kostia en Jimmy kan hebben voor de samenleving. Veel professionals die Jimmy, Kostia en de ouders van Ann begeleiden, hebben een sociaal-agogische opleiding op hbo-niveau. Het werk binnen dit domein vraagt behalve aansluiting bij en ondersteuning van de cliënt ook enige distantie om risico's van gedrag of de leefsituatie goed in te schatten en te hanteren. Ook werken deze professionals binnen een juridisch kader van dwang of drang dat specifieke eisen stelt aan de uitvoering van hun vak. De kennis en vaardigheden die daarvoor nodig zijn maakten tot enkele jaren geleden nauwelijks onderdeel uit van de curricula van sociaal-agogische hbo-opleidingen, met

als gevolg dat beginnende professionals slecht voorbereid waren op het werken in een gedwongen kader. Daarop ontwikkelde het werkveld post-initiële trainingen om deze achterstand weg te werken. In dit artikel beschrijven we wat er de afgelopen jaren is veranderd en wat er nog op stapel staat om professionals binnen dit domein goed toe te rusten voor hun vak.

Goede risico-inschatting

Werken in gedwongen kader bestrijkt een breed domein: van gedwongen jeugdhulp, volwassen reclassering, forensisch psychiatrische zorg en gesloten jeugdzorg, detentie of tbs. Het is overwegend forensische zorg (geestelijke gezondheidszorg voor volwassenen die een strafbaar feit hebben gepleegd of daarvan verdacht worden), soms met een civiel of bestuursrechtelijk juridisch kader. In alle gevallen is er sprake van maatregelen en voorwaarden die tot sancties leiden als ze niet worden opgevolgd. Mensen die een gevaar voor zichzelf of voor anderen zijn, krijgen binnen dit kader toezicht en begeleiding gericht op gedragsverandering.

Het belang van een goede risico-inschatting werd binnen de jeugdzorg gemarkeerd door de Savanna-zaak. In 2004 overleed de driejarige Savanna nadat haar moeder haar een washandje in de mond had

Bigstockphoto.com

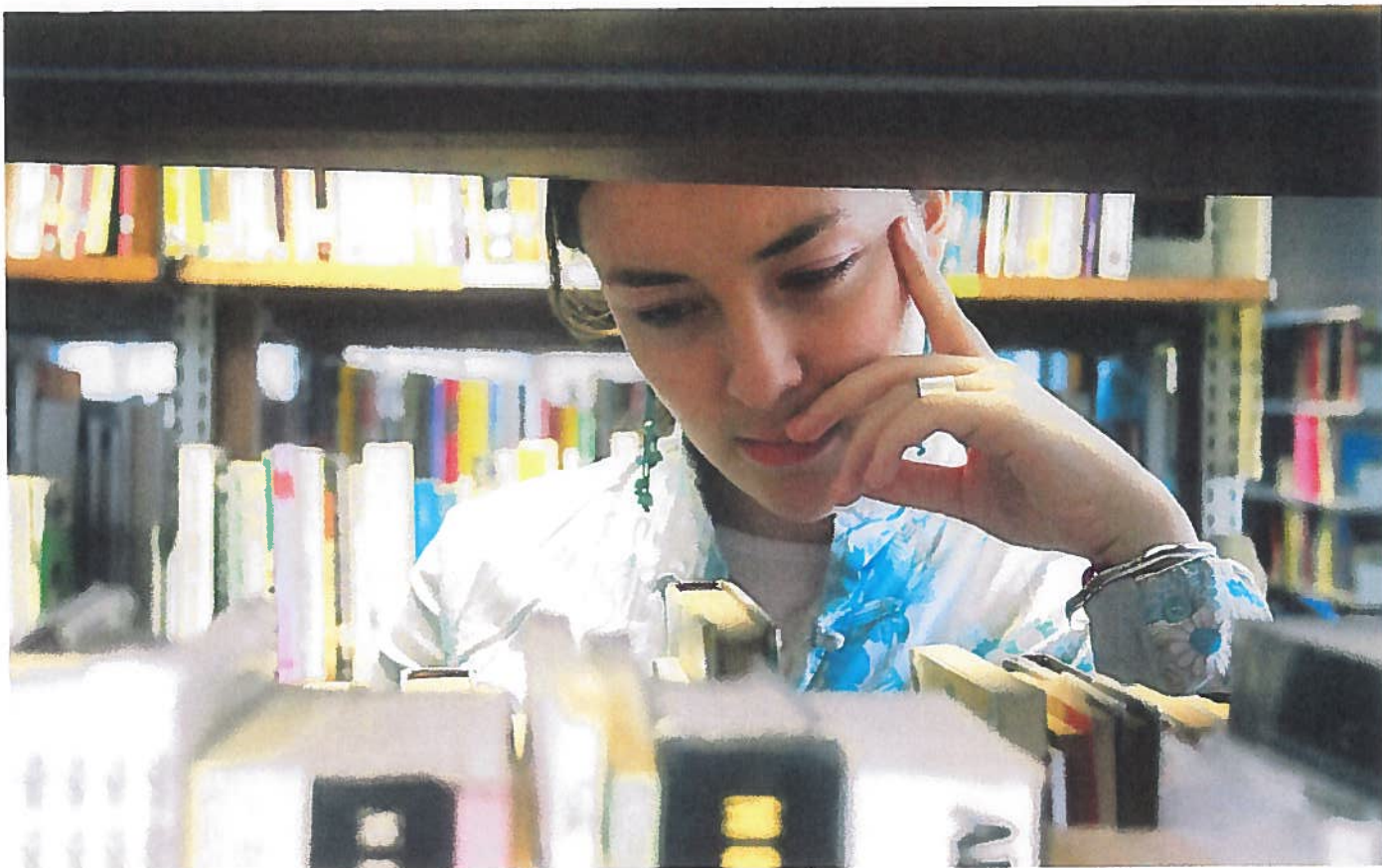
gestopt en dat met een verband had vastgezet. Deze zaak vormde een keerpunt voor de professionalisering van de jeugdzorgwerker. In het landelijke Actieplan Professionalisering Jeugdzorg (2010) werd onder andere geconcludeerd dat de hbo-opleidingen de studenten onvoldoende voorbereiden op de specifieke eisen van de jeugdzorg, vooral waar het complexe problematiek en veiligheid betreft. In de forensische psychiatrie en bij de reclassering hebben zich vergelijkbare processen voltrokken. In 2005 onttrok een tbs'er zich aan zijn verlof en vermoordde een oude man. De ophef hierover leidde tot een parlementair onderzoek naar de forensisch-psychiatrische zorg. Op grond hiervan stelde de Tweede Kamer vast dat ook het hbo steken heeft laten vallen en dat er meer aandacht moet zijn voor forensische zorg in het onderwijs. En in 2006 vormde de dood van een kind door een cliënt die onder toezicht stond van de reclassering de aanleiding tot een professionaliseringstraject bij de reclasseringsorganisaties. Het toezicht door de reclassering op deze cliënt schoot ernstig tekort, waarna tijdig en daadkrachtig anticiperen op risico's centraal kwam te staan. Pijnlijk duidelijk werd dat de opleiding van deze professionals tekortschoot. Tot 2005 werden studenten in het hoger beroepsonderwijs nauwelijks voorbereid op deze weerbarstige cliëntgroepen en op de

context van drang en dwang. De nadruk lag op vrijwillige hulpverlening.

Minor 'Werken in gedwongen kader'

In 2007 startten vier hogescholen met het studieprogramma 'Werken in gedwongen kader'. Deze minor van dertig studiepunten werd in de daaropvolgende jaren overgenomen door elf hogescholen. In de kern richt deze zich op de reclassering, de sociotherapie binnen de tbs en de jeugdzorg met aandacht voor specifieke juridische context en kennis vanuit de criminologie over dadergedrag, afzien van criminaliteit, risicovol gedrag van jeugdigen en de ondersteuning van ouders in hun rol als opvoeder.

Ter ondersteuning van de minor werd een handboek gepubliceerd: *Werken in Gedwongen Kader*, methodiek voor het forensisch sociaal werk (Menger, Krechtig & Bosker, 2013) en vormden de methodieken uit de jeugdzorg zoals *Delta* (PI Research & Van Montfoort, 2009) en *Signs of Safety* (Turnell & Edwards, 2009) onderdeel van de training aan de studenten. Ook verschenen er publicaties over specifieke thema's als leefklimaat in gesloten instellingen en criminaliteit bij de doelgroep licht verstandelijk beperkten (LVB). De minor vormde een eerste stap. De kwalificatie- en registratie-eisen voor de jeugdzorgwerker zijn een

iStockphoto.com

- andere belangrijke impuls voor dit domein. Landelijk zijn sociaal-agogische en pedagogisch hbo-opleidingen aan de slag gegaan met het ontwikkelen van een uitstroomprofiel voor een gecertificeerde jeugdzorgwerker. Vanaf januari 2017 voldoen hbo-opleidingen die dit uitstroomprofiel aanbieden aan de eisen van het beroepsregister voor jeugdzorgwerkers.

Master forensisch sociale professional

Dankzij de genoemde ontwikkelingen is een inhaalslag gemaakt voor de beginnende professionals. Recent ging een erkende masteropleiding voor forensisch sociaal werk van start aan de Hogeschool Utrecht, als verdieping van de interne opleidingen in het werkveld. Deze opleiding is bedoeld voor ervaren professionals die hun expertise willen verdiepen en verbreden. De ontwikkeling van deze masteropleiding sluit aan bij veranderende denkbeelden over professionaliteit, die van invloed zijn op de wijze waarop het werk georganiseerd is. In plaats van een nadruk op het uitvoeren van vastgestelde protocollen wordt steeds meer een beroep gedaan op professionele verantwoordelijkheid. In organisaties zoals reclassering, jeugdzorg en Raad voor de Kinderbescherming krijgen professionals meer handelingsruimte, waarbij wordt verwacht dat zij de expertise hebben om deze ruimte professioneel in te vullen. Zij worden geacht op de hoogte te zijn van de 'state of the art' kennisbasis van hun vak en deze effectief in te kunnen zetten, waarbij zij de juiste keuze kunnen maken over welke methode of aanpak geschikt is in een bepaalde situatie. Dit veronderstelt een professionele expertise die

niet per definitie bij elke professional aanwezig is. Bovendien bieden de wetenschappelijke kennis en methoden en instrumenten die de forensisch sociale professionals ter beschikking hebben niet op alle handelingsvragen uit de praktijk een pasklaar antwoord. Soms is een vertaalslag nodig om bestaande kennis of methoden toepasbaar te maken voor een specifieke cliëntgroep of situatie. Voor sommige situaties ontbreekt gefundeerde kennis en moeten professionals, gesteund door hun ervaring, zoeken naar een adequate oplossing. In de master Forensisch Sociale Professional leren ervaren professionals om de noodzakelijke verbinding tussen (praktijkgerichte) wetenschap en de dagelijkse werkpraktijk te maken. Ze leren hoe ze een bijdrage kunnen leveren aan het versterken van het professioneel handelen van hun collega's, en ze leren praktijkvragen onderzoeken en vertalen in handelingsalternatieven, om op die manier een bijdrage te leveren aan de innovatie van hun vak.

Signaleren

Wat kenmerkt het werk van forensisch sociale professionals? Een belangrijk onderdeel betreft het inschatten van risico's en veiligheid. Dit betekent dat zij goed op de hoogte moeten zijn van veelvoorkomende risicofactoren voor en signalen van bijvoorbeeld crimineel gedrag, kindermishandeling, agressie of verwaarlozing. Vervolgens beslissen deze professionals over de vraag hoe het best geanticipeerd kan worden op de risico's of signalen van (on)veiligheid. Daarbij werken ze zo veel mogelijk samen met hun cliënten en het systeem rond de cliënt, en zijn ze erop gericht

dat cliënten zo snel mogelijk zelf in staat zijn om risico's te signaleren en beheersen.

Maar zij treden ook begrenzend op als cliënten daar niet toe in staat zijn of onwillig zijn. Ze controleren of cliënten zich houden aan de opgelegde justitiële kaders en komen in actie als cliënten dergelijke kaders overtreden. In eerste instantie proberen ze zo op te treden dat het ongewenste gedrag van cliënten bijgesteld wordt. Lukt dit niet, dan rapporteren ze aan de verantwoordelijke justitiële instantie, wat tot gevolg kan hebben dat er steviger wordt ingegrepen met bijvoorbeeld detentie of uithuisplaatsing van kinderen. De afweging tussen wel of niet nog een kans geven is soms complex en heeft ingrijpende gevolgen. Waar mogelijk weten deze professionals dit moment te voorkomen door al in een eerder stadium de cliënt te ondersteunen in het veranderen van zijn gedrag.

Motiveren

Begeleiding van verandering en re-integratie is gericht op het aanleren van handelingsalternatieven en ontwikkelen van levensperspectieven, onder meer door hen te motiveren en te ondersteunen bij het ontwikkelen van meer zelfregie. Daarbij spelen zowel push- als pull-mechanismen een rol. Enerzijds worden cliënten gemotiveerd voor en ondersteund bij het veranderen van gedrag dat volgens juridische normen onwenselijk is (push: de samenleving 'induwen'). Anderzijds ondersteunen zij hun cliënten bij het verlagen van drempels voor participatie in de samenleving. Bijvoorbeeld bij het vinden van werk, inkomen of huisvesting en door herstelgerichte activiteiten in de driehoek slachtoffer, dader en gemeenschap (pull: de samenleving 'intrekken'). Tevens wordt gebruikgemaakt van interventies uit de zorg of sociale sector. Daarvoor moeten deze professionals goed weten welk type interventies wel en niet effectief is en welk de problematiek zelfs verergert. De cliënten waarmee forensisch sociale professionals werken, komen meestal niet vrijwillig. Dat heeft gevolgen voor de handelingsstrategieën van de beroepsgroep, die gedeeltelijk afwijken van de handelingsstrategieën van sociale professionals in vrijwillige contexten. Motiveren voor verandering maakt een belangrijk onderdeel uit van het werk, net als het omgaan met 'reactance': reacties die mensen vertonen als hun vrijheid tijdelijk wordt ingeperkt. Het herkennen en onderscheiden van reactance en weerstand tegen verandering, en het bewerken en ombuigen daarvan is een belangrijke basisvaardigheid van professionals die werken in een gedwongen kader.

Helder en veerkrachtig zijn

De laatste tijd is er steeds meer aandacht voor het opbouwen en onderhouden van een effectieve werkaliantie in een gedwongen kader (zie het artikel op pagina

36). Relatieve rechtvaardigheid blijkt binnen gedwongen kader belangrijk te zijn. Dat betekent helder zijn over de kaders die gesteld worden, en tegelijkertijd inspraak van de cliënt waarborgen bij de toepassing van die kaders. Daar hoort bijvoorbeeld bij dat vanaf de start duidelijk is wat de kaders zijn, maar dat ook met de cliënt wordt besproken wat voor hem nodig is om zich aan de kaders te houden en hoe de professional hem daarbij kan ondersteunen.

Een laatste specifiek kenmerk van het sociaal forensische domein dat we hier willen noemen is het feit dat forensisch sociale professionals relatief vaak te maken hebben met agressie, ondermijnd of grensoverschrijdend gedrag van hun cliënten. Ze worden geconfronteerd met schrijnende situaties en schokkende dossiers over kinderen of ernstig delinquent gedrag, en met weerbarstig samenwerkende instanties, voor wie het werken met deze cliëntgroepen niet vanzelfsprekend is. Dit vraagt om veerkracht, het tijdig zoeken van ondersteuning, en om vaardigheden om samen te werken met professionals en instanties die vanuit een ander belang of een andere visie werken.

Uitdagingen voor het onderwijs

Waar liggen de uitdagingen voor de komende tijd? Het hoger sociaal-agogisch onderwijs (hsao) transformeert op dit moment naar één opleiding 'Hogere Sociale Studies' gebaseerd op het rapport 'Meer van Waarde' (2014) van de commissie Boutellier. Voor het sociaal-agogisch onderwijs betekent dit dat zij het onderwijs herijkt naar drie nieuwe profielen: integraal sociaal werk, langdurige zorg en jeugd. Een mooie kans om de specifieke competenties van de forensisch sociale professional stevig te verankeren in het major programma. Vanuit de landelijke minor Werken in Gedwongen Kader is een concept competentieprofiel opgesteld. Als vervolgstap zal dit concept in samenwerking met Movisie en het werkveld uitgroeien tot een erkend profiel voor het hbo-onderwijs. De kwaliteit van de opleiding voor de forensisch sociale professional zal dan op basis van dit profiel ontwikkeld en geborgd worden. Voor Hogeschool Utrecht is deze ontwikkeling aanleiding om het forensisch accent in alle drie de profielen aan te bieden. ✱

OVER DE AUTEURS

Dr. Jacqueline Bosker is senior onderzoeker bij het lectoraat Werken in Justitieel Kader van Hogeschool Utrecht en inhoudelijk coördinator van de master Forensisch Sociale Professional van Hogeschool Utrecht.

Dr. Joep Hanrath is senior onderzoeker bij het lectoraat Werken in Justitieel Kader van Hogeschool Utrecht, coördinator van de minor Werken in Gedwongen Kader en projectleider voor het forensisch accent binnen de bachelor Hogere Sociale Studies.